

Çeviri

Yeni Çağ'da Akdeniz*

Molly Greene*

Çeviren: Hülya Çiçek Kaymakçı**

(ORCID: 0000-0002-6048-9819)

Makale Gönderim Tarihi

03.10.2023

Makale Kabul Tarihi

22.12.2023

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Greene, M., "Yeni Çağ'da Akdeniz", Çev. Hülya Çiçek Kaymakçı, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Mart 2024): 889-911.

APA: Greene, M. (2024). Yeni Çağ'da Akdeniz. Çev. Hülya Çiçek Kaymakçı, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 889-911.

Fernand Braudel (1972-3) Akdeniz dünyasındaki değişimlerin kökeninin iç deniz kıyılarından uzakta meydana gelen olaylarda olabileceğini hatırlatır. Böyle bir olay 1258 yılında Moğol lideri Hülâgû'nun Abbasilerin efsanevi başkenti Bağdat'ı yağmalamasıyla gerçekleşti. İslam tarihinde geleneksel anlamda klasik dönemin sonu olarak görülen şehrin işgalcilerin eline düşmesi, Hülâgû'nun çok geniş kapsamlı batı fetihlerinin bir parçasıydı. Moğollar Batı'da çok uzun süre kalmayacaklarını göstermiş olsalar da yaptıkları seferler çok kalıcı izler bıraktı. Beş yüzyıl boyunca İslam dünyasının kültürel ve siyasi merkezi olan Bağdat'ın düşmesi, Müslüman nüfusun ellerinden geldiğince Moğollardan batıya kaçması ve Emevilerin Şam'da hüküm sürmesinden

---

* Kitap içi makalenin aslı için bkz. Molly Greene, "The Early Modern Mediterranean", ed. Peregrine Horden and Sharon Kinoshita", *A Companion to Mediterranean History*, Wiley Blackwell 2014, ss.91-107.

* Professor of History and Hellenic Studies, Princeton University, Department of History, USA.

** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye, cicekhulya3588@gmail.com.

Ph. D. Candidate, Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History, Turkey.

bu yana görülmemiş bir şekilde yayılmaları Batı İslam dünyasının öneminin artmasına etki etmişti. Sıradan halkın yanı sıra Müslüman ilahiyatçılar, şairler ve sûfler de Mısır'daki Memlûk sarayına ve Anadolu'daki çeşitli Türk beyliklerine akın etti.

Osmanlı Beyliği on üçüncü yüzyılın bu kaotik ortamında ortaya çıktı. Rekabet halindeki birçok küçük beylikten yalnızca biri olarak tarihsel kayıtlara 1300 yılı civarında girdi. Sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca Türk rakipleriyle mücadeleden vazgeçtiler. Osmanlı Beyliği bunun yerine Balkanlara girip buradaki toprakları fethetti ve çok çarpıcı bir şekilde 1453 yılının mayıs ayında Konstantinopolis'i alarak 1000 yıllık Bizans İmparatorluğu'na son verdi. On beşinci yüzyılda Arap bölgesinin efendisi haline geldi. Suriye ve Mısır sırasıyla 1516 ve 1517'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Böylece Yeni Çağ'ın başlangıcında siyasi parçalanma dönemi sona erdi ve bir kez daha büyük bir İslam imparatorluğu ortaya çıktı. Ancak bu imparatorluk Mezopotamya'dan ve Dicle Nehri'nden çok uzaktaydı. Bunun yerine, başkenti denizin kuzeydoğu köşesinde bulunan ve kuzeybatı kıyısı dışında tüm Akdeniz kıyılarına sahip olan bir Akdeniz imparatorluğu meydana geldi.

Orta Çağ döneminde Araplar, Bizans İmparatorluğu'nun tarihi başkentini birden fazla kez ele geçirmeye çalışmış olsalar da tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu kalıcı Müslüman rüyasını önünde sonunda Türkler gerçekleştirecekti. Ancak tüm çabalar boşuna mıydı? Demek istediğim, geleneksel tarih anlatısında, Fatih Sultan Mehmed'in 1453'teki zaferinin, 1492 yılının ve daha genel olarak Avrupa'nın dünya çapındaki denizcilik girişimlerinin hızla gölgesinde kaldığıdır. Hatta, Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde şunu yazmıştı: "Amerika'nın keşfi ve Ümit Burnu üzerinden Doğu Hint Adaları'na geçiş, insanlık tarihinde kaydedilen en büyük ve en önemli iki olaydır." (Smith, 1937: 590). Bu keşiflerin önemi, yolculuklar tam olarak Akdeniz dışındaki yerlere yapıldığı için daha da artmaktadır. Dominique Valérian'ın bu kitabın bir diğer bölümünde belirttiği gibi, Orta Çağ ile Yeni Çağ Akdeniz'i arasındaki temel ayrım, Yeni Çağ Akdeniz'inin dünya ekonomisindeki merkezi yerini kaybetmesidir.

"Smithian" anlatısı gerçekten de Akdeniz'i ve dolayısıyla Osmanlı'yı ihmal etmektedir. Aynı zamanda Yeni Çağ'ın belirli koşulları etrafında oluşan birçok önemli soruya da cevap vermemektedir. Fakat bunlardan

bazıları Akdeniz tarihinde yıllarca devam eden sorunlara çözüm getirebilir ve böylece Yeni Çağ'a ilişkin neyin ayırt edici olduğunu (ya da olmadığını) görmemize yardımcı olabilir. Bu makale bu soruları yanıtlama çerçevesinde düzenlendiği için burada bunların ne olduğunu açıklamama izin verin.

On altıncı yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Mısır ve Suriye'yi fethetti ve böylece yedinci yüzyıldan bu yana ilk kez Doğu Akdeniz'in kuzey ve güney kıyıları bir kez daha İstanbul'dan yönetilmeye başlandı. Akdeniz'in birliği veya ayrılığı iç deniz araştırmacıları için daimî bir konu olmasına rağmen bu özel birleşmenin önemi nadiren ortaya atılmaktadır.

Osmanlı Devleti aynı zamanda Akdeniz'in en kalıcı imparatorluklarından biri olan Bizans İmparatorluğu'nu da ortadan kaldırdı. Deniz neredeyse bin yıl boyunca üç kültürel ve siyasi bloğa bölünmüştü ancak on beşinci yüzyılda iki kutuplu bir dünya haline gelmişti.

Son olarak, Osmanlı Devleti yalnızca Akdeniz kıyı şeridinin dörtte üçünü ve İstanbul'u ele geçirmekle birlikte güçlü bir İslâm İmparatorluğu'nu Avrupa kıyılarına kadar taşıdı. En çarpıcı olanı da Barselona'ya sadece 300 milden az uzaklıkta Kuzey Afrika'daki yeni Cezayir eyaleti idi.

Osmanlıların Akdeniz'deki ilerleyişinin büyüklüğü Valerian'ın savunduğu Orta Çağ dönemindeki Akdeniz'i niteleyen denge ile ilgili ilk sorumuzu ortaya çıkarmaktadır. Bizanslılar, Latinler ve Müslümanlar denizi paylaşmayı öğrenmişlerdi. On birinci yüzyıldan itibaren gemi taşımacılığı ve denizcilik Avrupalıların hakimiyetine geçse de hiçbir güç tam olarak egemen hale gelememişti. Rodos'tan İskenderiye'ye ve Cezayir'e kadar uzanan Osmanlı zaferleri bu dengeyi İslâm lehine bozmuş ve süreci İslam lehine çevirmiş olmalı değil mi? Yapmadıysa, neden?

İkinci soru ise 1492 sonrası Akdeniz'in dünya ekonomisindeki yeri ile ilgilidir. Bu soru uzun yıllar içerisinde önemsiz hale gelse de kronoloji sorununun hala çözülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu önemsizleşme nasıl görünüyordu ve bu Yeni Çağ dünyasının sakinleri için ne gibi sonuçlara yol açmıştı?

Son olarak, Yeni Çağ'ın sonunda yani on sekizinci yüzyılda denge sorunu farklı bir şekilde de olsa yeniden görülmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki sömürge tarihçileri, Avrupalı tüccarların hangi noktada Avrupalı emperyalistlere dönüştüğünü tartışmaktadırlar. Biz de bu konuyu Akdeniz için ele alacağız.

Osmanlı Akdeniz'i

1432'de Fransız Bertrandon de La Broquière, Şam'daki hacılar ve tüccarlardan oluşan bir kervana katıldı. 3000 deveyle birlikte Mekke'den Bursa'ya giden seyyahlar, Osmanlı Sultanı tarafından görevlendirilen bu şehirdeki Türk tüccarların sorumluluğundaydı.

İskenderiye'de ambarlarını baharatlarla doldurmak için bekleyen Venedik ve Ceneviz gemilerinin görüntüsü tanıdıktır. Daha az bilinen bir gerçek ise, Osmanlıların, İstanbul'un hemen karşısında, Marmara Denizi'nin hemen kıyısındaki Bursa'da, doğudan gelen baharat ve boyalar için ikinci bir Akdeniz ticaret merkezi yarattığıdır. Osmanlı İmparatorluğu yükselen bir imparatorluk olarak lüks ticareti hâkim oldukları topraklara çekmek istiyordu. On beşinci yüzyılda Bursa'yı ziyaret edenler, İtalyan, Arap ve Türk tüccarlarla oldukça iyi geçinirdi. Osmanlı İmparatorluğu, yeni ticaret merkezini geliştirirken "ticaret dostu" bir siyaset izledi. 1470 civarında Benedetto Dei adında Floransalı bir tüccar, Bursa'daki Floransalıların baharat karşılığında kumaşlarını takas edebildiklerini, Venediklilerin ise İskenderiye'den aldıkları baharatları nakit olarak ödemek zorunda kaldıklarını yazmıştır (İnalçık, 1960: 137). Fatih Sultan Mehmet 1453'ten önceki yıllarda eski halinin gölgesinde kalan şehri yeni imparatorluk başkenti haline getirirken Bursa'yı daha da önemli kıldı. Mısır'daki Memlûk hâkimiyetinin sonuna kadar Suriye'yi Anadolu'ya bağlayan ve her ikisi de Bursa'ya kadar uzanan kara ve deniz yolları büyüüp zenginleşti.

Doğu ile yapılan lüks ticaretin özelliklerinin ötesinde Osmanlı Barışı (Pax Ottomanica), Anadolu'nun bir ticaret bölgesi olarak önemini ortaya çıkardı. Valérian, Müslüman tüccarların altın ticareti gibi faaliyet ağlarını Afrika'nın iç kısımlarından Mağrip limanlarına kadar Akdeniz'in batısında örgütlediklerini ifade etmiştir. Portekizliler on altıncı yüzyıla geldiğinde yoğun bir şekilde bu ticari tekeli ele geçirmeye çalışsa da Akdeniz'in diğer ucunda yeni bir iç bölge açılmaktaydı. Birkaç yüzyıl boyunca savaşlarla sarsılan Anadolu yarımadasında Osmanlı

egemenliğinin kurulması, iç bölge ile kıyıda bulunan çok sayıda liman arasındaki bağlantıyı güvence altına aldı. On yedinci yüzyılın başlarında Anadolu pamuğu, İzmir kıyı limanı üzerinden o kadar büyük miktarlarda ihraç ediliyordu ki İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar ve Venedikliler burada konsolosluklar kurmuştu.¹

Osmanlı Devleti'nin gelişi Anadolu kıyıları ile Ege dünyası arasındaki ilişkiyi değiştirdi. Daha önce Latin Hıristiyanlığı ile çeşitli Türk beylikleri arasında tartışmalı bir sınır olan Anadolu yarımadası ve adalar, on altıncı yüzyıla gelindiğinde aynı İmparatorluğa aitti ve bu da ticareti kolaylaştırıyordu. Hemen ardından İzmir uluslararası ticaretin yeni bir merkezi haline geldi ve bu konumunu yirminci yüzyılın başlarına kadar korudu. Osmanlı fetihleri kuzeye doğru da uzanıyordu. İmparatorluk vasal devletleri Moldavya ve Eflak aracılığıyla hem Rusya'yı hem de Lehistan-Litvanya Topluluğu'nu sınırlayan geniş bir Orta Avrupa sınırına sahipti. Bu yeni yapılanma, en geniş ölçüde Moskova'dan Arabistan'a kadar uzanan kapsamlı ve kalıcı ticari bağlantılar kurdu. Elbette daha kısa mesafeler özellikle yoğun bağlantılara sahipti. Bu yeni kuzey-güney eksenini, on beşinci yüzyılın ikinci yarısında Bursa'da vasiyeti kaydedilen bir Türk tüccarın neden hem Arabistan'dan sabun ve zencefil hem de Eflak'tan bıçak ticareti-elinde 11 binden fazla bıçak bulunmaktaydı-yaptığını açıklamaktadır. (İnalçık, 1960: 146).

Karadeniz bir dönem Bizans için olduğu gibi Osmanlı için de hayati bir kaynaktı. Halil İnalçık'ın işaret ettiği gibi, antik çağlardan beri Karadeniz ve Ege dünyası birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Karadeniz, başkente ve Ege dünyasına büyük miktarlarda tahıl, et, balık ve diğer hayvansal ürünleri sağlıyordu. Ege dünyası ise bozkır hükümdarlarına şarap, zeytinyağı ve meyve gibi Akdeniz mallarının yanı sıra lüks ürünler ihraç ediyordu (İnalçık, 1994: 271). Ancak Bizanslılar Dördüncü Haçlı Seferi'nden (1204) itibaren Karadeniz'in kontrolünü muzaffer Latinlere teslim etmek zorunda kalmışlardı. Fatih Sultan Mehmet'in küçülen başkenti imparatorluk ihtişamına kavuşturması için bu önemli su kaynağının kontrolünü ele geçirmesi gerekiyordu. Ucuz Karadeniz tahılları ve etleri olmasaydı İstanbul asla on altıncı yüzyıl Avrupa'sının en

¹ "1600 yılında İzmir'de hiçbir Avrupalı konsolos ikamet etmiyordu; 1620'ye gelindiğinde ise Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar ve Venediklilerin hepsi İzmir'de konsolosluk temsilciliğine sahipti" (Goffman, 1990: 139).

kalabalık şehri olamazdı (İnalçık, 1994: 273). Sonuç olarak mevcut denizcilik düzeninin şaşırtıcı bir şekilde yıkıldığını burada görmekteyiz.

1452 yılında Boğaz'daki ikinci kalenin (Rumelihisarı) tamamlanmasıyla birlikte Fatih Sultan Mehmet artık Karadeniz'den gelen trafiği kontrol edebilecek duruma gelmişti. Fatih Sultan Mehmet hızlı bir şekilde davranarak tüm gemilerden kalelerde yelkenlerini indirmelerini, haraç ödemelerini ve yolculuklarına devam etmek için izin almalarını talep etti. Kısa sürede ciddiyetini gösterme fırsatı buldu. Tahıl taşıyan bir Venedik gemisi yeni kurallara uymayı reddettiğinde kaledekiler tarafından gemi boğazın dibine batırıldı. O günden itibaren, Osmanlılar kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını hissettiklerinde stratejik kabul edilen diğer mallar gibi domuz yağı ve köleler dahil tahıl, pamuk, deri, balmumu, birçok Karadeniz ürününün ihracatını yasakladılar. İstanbul'un erzak temini birinci öncelik haline geldi. Zamanla şehir büyüdükçe ve tahıl kıtlığı sıklaştıkça dış ticaret giderek kısıtlandı (İnalçık, 1978: 82 ve 76-77).

İtalyan Tüccarlardan Osmanlı Tüccarlarına

İtalyanlar birkaç yüzyıl boyunca, Karadeniz'deki ticaret şehirlerine giderken zayıflamakta olan Bizans başkentinin yakınında yelken açtılar. Fakat Osmanlıların gelmeleri üzerine İtalyanlar, seyrüsefer kısıtlamalarına ek olarak avantajlı vergi statülerinin de kaldırıldığını ve ayrıcalıklı olanın Osmanlı tebaası olduğunu keşfettiler. Bütün bunlar, Venedik ve Ceneviz'in uzun süredir devam eden hâkimiyetine son vermeyi ve bunun yerine Osmanlı'ya özgü bir ticaret sınıfı oluşturmayı amaçlıyordu.² Venedik ve Cenevizlilerin yerine Osmanlı'ya özgü bir ticaret sınıfının oluşturulması, Osmanlı'nın Akdeniz'deki varlığının son derece önemli ve kalıcı bir yönüdür ve bu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Orta Çağ'da Avrupa'nın iç denizindeki ticarete ve denizcilikte var olan Latin hâkimiyeti, Fernand Braudel'in "Kuzey İstilas"ı olarak adlandırdığı Fransızların, Hollandalıların ve İngilizlerin gelişyle on altıncı yüzyılın sonunda sorunsuz bir şekilde Avrupa hâkimiyetine

² Yabancılardan %5, Osmanlı tebaasından ise %4 oranında gümrük vergisi alınıyordu (İnalçık, 1978: 83 ve 107).

dönüşmüştür.³ Fakat büyük bir imparatorluk gücünün Doğu Akdeniz'de yeniden inşası, Osmanlı tüccarlarına, denizcilerine ve gemi sahiplerine- özellikle gayrimüslimlere- hem uzun süreli hem de birçok düzeyde etkili olan bir ivme kazandırdı.

Osmanlı tüccarlarının faaliyetlerini üç bölgeye ayırmak mantıklıdır. Birincisi, erzak temini gibi devasa bir işlevi olan İstanbul bölgesidir. Osmanlı'nın kalbi olan Doğu Balkanlar ve Batı Anadolu'ya, Karadeniz'e ve fethinden sonra Mısır'a da bu sorumluluk yüklenmişti. Kara ve deniz yollarının birleşimini içeren bu görevi Osmanlı tüccarları üstlendi. Tek istisnai yer resmi bir konvoy tarafından idare edilen İskenderiye-Mısır rotasıydı. Bu son derece önemli su yolu, İstanbul'u, doğudaki lüks malların yanı sıra Mısır'dan gelen Yemen kahvesi ve pirincini sürekli olarak başkente gönderen en zengin eyaletine bağlıyordu.⁴

On yedinci yüzyılda Osmanlı hükümeti resmi konvoyu terk etti ve birçok tarihçi, İmparatorluğun sularla dolu merkezindeki bu rotayı Fransızların devraldığını ileri sürdü. Fransız gemileri bu yeni fırsata katılsa da Osmanlı tüccarları ve denizcileri de akın etti. On İki Ada'da yaşayan Müslüman ve Hıristiyanlar, İskenderiye ile İstanbul arasındaki rotada yelken açmaya başladılar. Rosetta'nın hâlâ ayakta olan büyük tuğla evleri, Osmanlı tüccarlarının on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Mısır kıyılarına göç ettiğinin kanıtıdır. Bu On İki Ada-Mısır bağlantısı devam etti. On sekizinci yüzyıl boyunca Fransız yetkililer, adalıların Rodos ile İskenderiye arasındaki rotayı kontrol etmeye devam etmelerinden dolayı şikayetçi oldular.

Balkan liman kenti Selanik başta kahve olmak üzere Mısır'dan gelen malların bir başka ortak varış noktasıydı. Bu şehirdeki Osmanlı saray kayıtlarının incelenmesi, bu ticaretin tamamen Selanik'teki Müslüman tüccarların elinde olduğunu, Mısır ile Balkanlar arasındaki asıl gemi yolculuğunun ise Rum Hıristiyanların elinde olduğunu göstermektedir. Mısır, deniz ticaretiyle o kadar yakından ilişkiliydi ki limandaki ana pazar

³ Valérian'ın, egemenliğin doğudan ve güneyden kuzeye ve batıya doğru uzun vadeli evriminden bahsettiği bu cildine bkz. Fernand Braudel de benzer bir noktaya değinmektedir (1972-3: 615-642).

⁴ Pirinç ve kahve de elbette lüks mallardı (Panzac, 2004: 20).

Mısır Pazarı (Mısır Çarşısı) olarak adlandırılmaktaydı (Ginio, 2006: 95 ve 97).

Osmanlı tüccarları sadece kendi ülkelerindeki İtalyan tüccarların yerini almaktan memnun değildi, aynı zamanda İtalya'da ticaret yapmaya da büyük ilgi duyuyorlardı ve Osmanlı devleti de onları bu çabalarından dolayı destekliyordu. Bu ilgi Osmanlılardan öncesine hemen hemen Orta Çağ'ın sonlarına kadar uzanmaktadır. Ancak Osmanlı gücünün sağlamlaşması, onlara daha önce sahip olmadıkları güçlü bir destek sağladı.⁵ Ancona şehri, sadece bu şehirle sınırlı olmamakla birlikte on altıncı yüzyıldaki bu gelişmelere iyi bir örnek teşkil edebilir. Orta Çağ döneminde bu şehrin pek bir önemi yoktu. Floransalılar doğuya giderken sadece tekstil ürünlerini satmak için buradan geçiyorlardı (Earle, 1969: 34). Fakat 1520'lere geldiğinde bu durum değişti. Şehirlerinin siyasi krizler, ekonomik başarısızlıklar, salgın hastalıklar ve istilalar nedeniyle acı çektiğini gören Floransalı tüccarlar artık Osmanlı başkentinde temsilci bulundurmuyorlardı (Cochrane, 1973: 54). Bunun yerine, kumaşlarını doğrudan kendilerine gelen Osmanlı tüccarlarına sattıkları Ancona'ya kadar gitmeleri yeterli oluyordu. Yalnızca transit ticaretle uğraşan küçük bir şehir olan Ancona, her yıl kendi fuarıyla övünen kozmopolit bir uğrak limanına dönüştü. 1532'de Ancona, Papalık Devletleri'ne dahil edildi. Papa VII. Clement şehri işgal etmeden önce burada bulunan çok sayıda "Türk" tüccarlardan rahatsızlık duyuyordu. Buna rağmen on yedinci yüzyıl Anconalı tarihçi Giuliano Saracini'ye göre, "Sultan Bayezid, Selim ve Süleyman tarafından müzakere edilen ayrıcalıklar sayesinde Türkler mal yüklü büyük gemileriyle geldiler ve şehirde güven içinde kaldılar." (Saracini, 1968: 337-338).

Faaliyetlerin üçüncü bölgesine yani kuzey-güney aksına ve Karadeniz'e dönüyoruz. Osmanlılar, boğazlar yoluyla Karadeniz'e erişimi kontrol edebildiklerinden Osmanlı tüccarları ve gemilerinin en büyük

⁵ Osmanlı tüccarlarının İtalya'daki önemi yıllar önce Peter Earle (1970: 40) tarafından dile getirilmişti: "Bu gelişme, İslam'ın ve aslında bir bütün olarak Doğu Akdeniz'in ticari canlılığının yeniden orta çıkmasında bir aşamaya işaret etmektedir. Bu aşama, Orta Çağ'ın sonlarında Doğu Akdeniz ticaretinde İtalyan ve Katalan hakimiyeti modeli ile 1600'den sonra Atlantik ve Kuzey Denizi'nin yeni deniz güçleri tarafından kurulan egemenlik modeli arasında yer almaktadır."

avantaja sahip oldukları yer burasıydı. On yedinci yüzyıla gelindiğinde deniz gerçekten özel bir Osmanlı gölü haline gelmişti. Ancak Osmanlı tüccarları denizden çok daha uzaklara gittiler. Rus çarının diplomatik misyonlarında görev yapan Osmanlı Rumları aynı zamanda kürk tüccarıydı. 1576'da sultan tarafından idam edilen son derece güçlü ve zengin Rum tahsildarı Mikhael Kantakuzenos, Rusya'dan kürk ithal etmek için Osmanlı sultanından yılda 60.000 duka alıyordu.⁶ İki yüzyıl sonra Rumlar hâlâ İstanbul elitine kuzeyden kürk sağlıyordu. (Stoianovich, 1960: 262). Osmanlı tüccarları ayrıca daha batıda, kendi tüccar sınıfının bulunmadığı nispeten az gelişmiş bir başka bölge olan Lehistan'da da faaliyet gösteriyorlardı. Doğunun geleneksel lüks ürünleri olan baharat ve ipekleri karşılığında eve kürk ve deri getirdiler. On altıncı yüzyılın başlarında sultan, bir başka Konstantinopolisli Rum Andrea Carcacandella'nın Lehistan genelinde serbestçe ticaret yapma hakkı elde etmesine yardım etti. 1548 yılında günümüzün güneydoğu Polonya'sındaki küçük Lublin kasabası, güneyden gelen baharatları deneme ayrıcalığını elde etti ve her yıl düzenlenen fuarın önemi arttı.⁷ Daha sonra on sekizinci yüzyılda, Balkanların iç kısımlarını Viyana'ya bağlayan daha yakın bir rota olan kuzey bölgesi açıldı. 1699'da Habsburglar ile Osmanlılar arasında yapılan barış anlaşması, daha önce görülmemiş bir şekilde ticaretin gelişmesine olanak sağladı. Aynı zamanda, Orta Avrupa'daki nüfus artışı, tahıl, deri, et, yağ, balmumu, ipek, yün, pamuk, tütün ve kereste gibi temel Balkan ürünlerine yönelik sürekli bir talep yarattı (Stoianovich, 1960: 255). Yukarıda tartışılan vakalarda olduğu gibi, Habsburglar bir tüccar sınıfına sahip değildi ve bu nedenle bir kez daha Osmanlı tüccarları boşluğu doldurdu. Aynı zamanda batılı tüccarlar, özellikle de Fransızlar, bu dönemde hızla gelişen Balkan deposu Selanik'e giderek daha fazla mal getiriyorlardı. Ancak bu malları- malların arasında tekstil öne çıkıyordu- dilini, yolunu, örf ve adetlerini bilmedikleri iç bölgelere götürme konusunda tereddütlüydüler. Bu da Osmanlı tüccarlarına çok büyük fırsatlar sunuyordu. Stoianovich'in makalesinden alıntı yapılacak olursa on

⁶ Iorga (1935: 121) ve bkz. Braudel (1972-3: 193): "Moskova'da Rum, Tatar, Eflak, Ermeni, İranlı ve Türk tüccarlar vardı."

⁷ Braudel (1972-3: 199) ve İnalçık (1960: 139): "Lehistan'da Levant ticaretinin merkezi olan Lwow'da İtalyanların yerini Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler aldı."

sekizinci yüzyıl gerçek anlamda "Balkanları Fetheden Ortodoks Tüccarı" çağıydı.⁸

Bu kuzeye doğru uzantıların önemi ticari alanın çok ötesine uzanmaktadır. Rus topraklarındaki Rumların tarihi hem kuzey hem de güneydeki Hıristiyan Ortodoksluğun kaderiyle ve Doğu Avrupa'daki Katolik Reformu mücadeleleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıydı (Moskova'daki Rum kürk tüccarları, Çar'ı Katolik Lehistan'a saldırmaya ikna etmeyi umarak Ortodokslar arasındaki Uniate kampanyalarını durdurmaya çalışıyorlardı) ve 1830'da Yunan ulusal devletinin kurulmasına yol açmıştı. Yunan devrimini planlayan örgüt "Dostluk Cemiyeti" (Filiki Etery), Büyük Katerina'nın on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Yunan kolonisi olarak inşa ettiği Odessa'da doğmuştu. Benzer şekilde, Habsburg topraklarında bir Sırp varlığının oluşumu ulusal tarihin daha sonraki gelişmesinde temel öneme sahip olacaktır.

Akdeniz'in Doğudan Görünüşü

Anadolu'nun gelişen hinterlandı ve İmparatorluğun çok ötesine uzanan kuzey rotaları da dahil olmak üzere Doğu Akdeniz'in yoğun ağları üzerinde durmanın nedenlerinden biri, Akdeniz'in Osmanlı doğusundan nasıl görüldüğüne dair bir tablo sunmaktır. Bence batıya bakış, Cebelitarık Boğazı'nda ince bir çizgiye kadar daralan geniş bir açı, giderek azalan ilgi ve fırsatlardan biridir. Osmanlılar, önemli deniz yollarını mümkün olduğunca açık ve güvenli tutmak için güçlü ve tutarlı bir şekilde emek sarf ettiler. Osmanlılar, İstanbul/Konstantinopolis'in erzak ihtiyacı için hayati olan Karadeniz'i Akdeniz'den çok daha fazla koruyorlardı. Osmanlıların egemenliklerini Cezayir'e kadar genişlettikleri ve Kuzey Afrika'daki topraklarını on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar korudukları doğrudur. Ancak Batı Akdeniz'e doğru yapılan girişim, doğuda Hıristiyanlık ile İslam arasındaki sınır daraldıkça yeni maceralar ve fırsatlar aramak üzere batıya doğru yola çıkan, Doğu

⁸ Stoianovich (1960: 266): "Rum, Makedon-Rumen ve Sırp tüccarlar, Yahudiler ve Ermenilerle birlikte, yalnızca Eflak ve Boğdan'ın değil, Macaristan, Voyvodina, Hırvatistan-Slavonya ve Transilvanya ve Moravya'nın bir kısmının ticaretini de kontrol etmeye başladılar." Bu yeni kuzey-güney rotasının on sekizinci yüzyıldaki gelişimine ilişkin kapsamlı bir tartışma için bu makaleye bkz.

Akdenizli bağımsız ajanların ve korsanların işiydi. Denizin diğer ucundaki düşman İspanyollar böyle bir fırsat sağladı. Korsanlar zayıf Kuzey Afrika devletlerini ele geçirip sultana teklif ettikten sonra, sultanın bunu reddetmesi için hiçbir neden kalmamıştı.

Osmanlı Barışı (Pax Ottomanica) Osmanlı yönetiminin Kuzey Afrika kıyıları boyunca yayılması buradaki vilayetlere örneğin Ortadoğu'nun fethinin Halep şehrine zengin Anadolu hinterlandına erişim sağlaması gibi bir fayda sağlamadı. Bu barış elbette ki siyasi bir yarar sağlamıştı. Osmanlılar, Trablus, Tunus ve Cezayir'de yeni ortaya çıkan beyliklere birlikler vermemiş olsalardı İspanyollar *Reconquista*'larını Kuzey Afrika'ya kadar devam ettirebilirlerdi. Ancak bölgenin Doğu İslâm dünyasıyla birleşmesi, Orta Çağ Akdeniz'inin karakteristik özelliği olan Endülüs'ü uzak Hindistan'a ve tekrar geriye bağlayan kara yolunun yeniden başlamasına hiçbir şekilde katkı sağlamadı. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, İber Yarımadası'na erişimi olmayan Kuzey Afrika, uluslararası ticaret için kesinlikle cazip bir varış noktası değildi. İkincisi, daha önceki yüzyıllarda İskenderiye'ye ulaşım sonrasında batıya giden, doğudan gelen lüks malların artık kuzeye gittiği yeni çekim alanın İstanbul olmasıydı. Orta Çağ döneminden keskin bir farkla Yeni Çağ Afrika'sının, Akdeniz'in kuzey kıyılarına daha çok yönelmesinin nedenlerinden birisi de budur. Özellikle Marsilya ve Livorno, Kuzey Afrika ticareti ve korsanlıkla yakından bağlantılıydı.

Daha öncesinde belirttiğimiz denge sorununa geri dönelim. Osmanlılar hâkimiyetlerini Akdeniz kıyılarının büyük bir kısmına kadar genişletti. Ayrıca Doğu Akdeniz'de uzun süredir devam eden İtalyan egemenliğe de son verdiler. Bu durum, Hıristiyanlığın aleyhine genel bir Müslüman kazancının söz konusu olduğunu gösteriyor gibi görünmektedir. Ancak bu, ileriki satırlarda ele alınacağı gibi Yeni Çağ Akdeniz'ine ilişkin diğer gerçeklerle pek örtüşmemektedir. Bu gerçekler arasında Hollandalıların ve İngilizlerin iç denize girmesinin yanı sıra tüm bölge boyunca Avrupa seyrüseferinin devam eden önemi de yer almaktadır. Bu, meselenin denge meselesi olmadığını göstermektedir. Bunun yerine Osmanlılarla ilgili en çarpıcı şey, Bizans İmparatorluğu'nu ne kadar aslına sadık bir şekilde yeniden yarattıkları ve bunu yaparken de Akdeniz tarihinin çok daha erken bir dönemini hatırlatan kalıplara geri döndükleriydi.

Burada akla Valérian'ın bu kitapta deniz ticaretinin her şeyden önce bir İmparatorluğun sınırları içinde geliştiği dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Akdeniz ticaret ağlarının yeniden yapılanmasına ilişkin açıklaması gelmektedir. Bu açıklama Osmanlılar için de oldukça doğrudur. İstanbul'un fethi ile birlikte, Doğu Akdeniz'deki ticaret ağlarının, İtalyanların öncülüğünü yaptığı uluslararası yollardan imparatorluk başkentine hizmet edecek şekilde yeniden yönlendirilmesine tanık olunmaktadır. 1204 öncesi Bizanslılar gibi Osmanlılar da Karadeniz'i sahiplendi. Zamanla, tıpkı Bizanslıların başına geldiği gibi, yabancılar da bu ticaretin bir kısmına müdahale edeceklerdi ve bu ticaretin bir kısmını yeniden yönlendireceklerdi ancak bu durum abartılmamalıdır.⁹ On sekizinci yüzyıl boyunca Osmanlıların iç ticareti değer olarak dış ticaretten üstündü (Panzac,1992: 202–203). Son olarak, Osmanlıların Bizans İmparatorluğu'nu yeniden yarattığını söylemenin ironik bir yanı bulunmaktadır. İşin ironik yanı, sultanların tam anlamıyla İslâmî bir dirilişi teşvik etmek yerine, güçlerini yerli tüccarlara ve denizcilere fayda sağlamak için kullanmasıdır. Akdeniz ve Karadeniz dünyalarında Osmanlı Hıristiyanları muhtemelen Müslüman meslektaşlarına göre İtalyanların ayrılışından daha fazla yararlandılar. Bizanslılar bir bakıma halefleri Osmanlılar aracılığıyla varlıklarını sürdürdüler.

Dünyada Akdeniz

Akdeniz'in ötekileştirilmesine ilişkin tartışmalarda, ötekileştirilmenin iki seviyesi arasında ayırım yapmak önemlidir. Birinin tarihi 1492 iken, diğeri için tarih daha kesin olmamakla birlikte her durumda bir yüzyıl sonrasını göstermektedir. Elbette 1492 yılı, Kolomb'un Yeni Dünya'ya gelişini ifade etse de bu çalışmanın amaçları açısından Ümit Burnu'ndan geçilmesi de aynı derecede önemlidir (ve Akdeniz'de kesinlikle daha hızlı kayıt altına alındı). Burada ötekileştirme, Akdeniz'in dünya ticaret ağlarındaki değişen yerini ifade etmektedir. Akdeniz Orta Çağ boyunca

⁹ “Kahire'nin Uluslararası ticaretin merkezi olarak sona erdiğini ilan etme yönündeki aşırı aceleci eğilim, Avrupa merkezli bir önyargının devam ettiğini gösterir ki bu Avrupa'nın ihtiyaç ve taleplerine yanıt vermeyen ekonomik faaliyetleri neredeyse görünmez kılar.” (Faroqhi, 1994: 507).

tam merkezdeyken Yeni Çağ'da daha az merkezi bir konuma geçer. Tabii ki bunun ne kadar az merkezi olduğu kritik bir sorudur.

İkinci ötekileştirme düzeyi, Akdeniz ticaretindeki katılımcılarla ilgili bir sorundur. Burada en iyi bilinen paradigma Braudel'in Kuzey İstilas tezi olup bununla İngiliz, Hollanda ve bir dereceye kadar Fransız olmak üzere kuzey gemilerinin on altıncı yüzyılın son çeyreğinde Akdeniz'e girişini kastetmesidir. İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar acımasız rekabetleriyle mevcut ticaret ve sanayi merkezlerini yok ettiler ve on yedinci yüzyılın başlarında Akdeniz'in yeni efendileri haline geldiler. Braudel ve diğerleri burada İtalyan devletleri ve özellikle Venedik'i geri plana atmamaktadır. (Rapp, 1975). Burada, İtalya'nın gerilemesi temasının hem Osmanlı tarih yazımında hem de bu dönemde Akdeniz'e ilişkin daha çok dünya tarihi yaklaşımlarında yaygın olmasına dikkat edilmelidir. Önceki bölümde mevcut olan tartışmada ve diğer yazılarımda, Akdenizli aktörlerin sözde ötekileştirilmesinin Osmanlı merceğinden bakıldığında ne kadar farklı görüldüğünü belirtmişim ve burada bu konu üzerinde daha fazla durmayacağım (Greene, 2002). Gerileme konusuna geçmeden önce kendimi Akdeniz'in dünya ticaret ağlarındaki yeri ile sınırlayacağım.

Amerika'nın "keşfi" ve Ümit Burnu'nun etrafında dönülmesiyle başlayan devrimin gerçekleşmesinin daha önce düşünülen çok daha uzun sürdüğü uzun bir süredir bilinmektedir. (Bu ciltte ayrıca bkz. Ruiz) Eski fikirler ve yönelimler o kadar kolay yerinden edilemedi. Portekizliler ticari açıdan bakıldığında on altıncı yüzyılın başında Doğu Hint Adaları'na ulaşmalar da baharat ticaretinin eski rotalardan kesin olarak ayrılması için bir yüzyıl daha geçmesi gerekcekti. Bu nedenle en erken on yedinci yüzyıldan söz etmekteyiz. Ancak burada bile kanıtlar, yeni dünya pazarlarının Akdeniz'e kıyasla ne kadar yavaş büyüdüğünü göstermektedir. 1660'larda Londra'dan yapılan tüm İngiliz ihracatının neredeyse yarısı Akdeniz'e yapılırken, %10'dan biraz daha azı Amerika ve Hint Adaları'na gidiyordu (Rapp, 1975: 502). Ayrıca Venedik şikayetleri, İngilizlerin İstanbul'da Venedik tekstillerini kendilerine ait daha ucuz ürünleriyle değiştirmek için yoğun bir şekilde mücadele ettiklerini göstermektedir.¹⁰ Bu sadece İngiltere ve Venedik ile ilgili

¹⁰ 1635'te İstanbul'daki Venedikli icra memuru şöyle yazmaktadır: "İngilizler, Venedik kumaşını taklit ederek ve sınırları Venedik tarzına göre çizerek, halkımızı

değildir. Aynı zamanda Osmanlı tüketicilerinin hâlâ rağbet gördüğünü göstermektedir ve bunun muhtemelen iki nedeni vardır. Birinci neden Osmanlı barışının, malların geniş çapta dağıtımını sağlaması ve ikincisi, Akdeniz'in zengin bir pazar olarak görülmeye devam etmesidir. Strateji aynı zamanda gelenekçiliği içerse de kuşkusuz teknikler çok yeniydi. İngilizler, Venedikli emsallerine mümkün olduğu kadar benzeyen ürünler üreterek Osmanlı tüketicisinin ilgisini çaktı.

Amerika ve Hint Adaları'ndaki İngiliz ticaretinin Akdeniz ticaretini aşması ancak on sekizinci yüzyılda gerçekleşti (Ramsey, 1957: 60). Bu yüzyıldaki bir başka dönüm noktası da sömürge mallarıyla ilgilidir. Karayip kolonilerinden ucuz şeker, kahve ve tütünün gelmesi ve daha sonra bunların yakın doğudaki daha pahalı muadillerinin yerinden edilmesi, çoğu zaman ve haklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya karşı zayıflamasının nedenleri olarak kabul edilir. Yemen kahvesinin 1750 yılına kadar Selanik'e önemli bir ihracat ürünü olarak devam ettiğini belirtmekte fayda vardır. Daha sonrasında kolonilerden Fransız kahvesi gelmeye başlasa da bu aşamalı olarak gerçekleşti.¹¹ Buna ek olarak on sekizinci yüzyılda dünya ticaretinde patlama yaşandığı göz önüne alındığında -ki en azından Osmanlı İmparatorluğu bunun içinde yer almadı- 1700'lü yılları iç denizin dünya ekonomisinde çok daha az yer aldığı yüzyıl olarak tanımlamak doğru görünmektedir. Ancak Osmanlı'nın bu ötekileştirme deneyimi açısından İmparatorluğun bu yüzyılda da devam eden büyük ölçüde kendi kendine yeterliliğini her zaman aklımızda tutmalıyız. Bir Osmanlı tarihçisinin belirttiği gibi: "Bu yüzyılda dünya ile Osmanlı ticareti hakkında belki de asıl önemli gerçek, imparatorluk içindeki ticaretin hâlâ gölgesinde kalmasıydı."¹²

Konstantinopolis pazarında kendilerine kalan küçük ticaretten mahrum bırakmaya çalışmaktadırlar. İngilizler kendi ülkelerinden gönderdikleri kaplara ve çarklara sahipler ve bu ürünlerin pazarı olmamasına rağmen her şeyi taklit etmeye çalıştıklarını, tüccarlarımızı ellerinde kalan tüm ticaretten mahrum etmeye çalıştıklarını göstermektedir." (Rapp, 1975: 510)

¹¹ Ginio (2006: 95). Faruk Tabak'ın sömürge mahsullerinin Akdeniz'i gerçekte olduğundan çok daha önce fethettiğini ima etmesi yanıltıcı bir değerlendirmedir.

¹² Osmanlı İmparatorluğu'nun on sekizinci yüzyılın sonundaki dış ticareti, değer açısından bir yüzyıl öncesiyile hemen hemen aynıydı. Ancak bu arada toplam dünya ticaretinin değeri istikrarlı bir şekilde artmıştı. Dolayısıyla Levant ticareti artık dünya

Son olarak, on sekizinci yüzyılda Akdeniz ile ilgili her tartışma her zaman Braudel'in yaptığı gibi daha geniş Akdeniz'i göz önünde bulundurmalıdır. İç deniz ticaretinin bir miktar durgun kaldığı aynı dönemde, Osmanlı tüccarlarının Orta Avrupa'ya hammadde sağlamak için akın etmesiyle Balkanlar'dan kuzeye giden ticaret yollarında patlama yaşandı.

Gerileme Meselesi

Akdeniz'de gerileme konusu ayrı bir sorun olsa da bu çalışmayla ilgilidir. Faruk Tabak'ın (2008) 1550-1870 dönemine ilişkin etkili çalışması, Braudel sonrası yüzyılları Braudelci bir şekilde ele almaya çalışan ilk çalışmadır ve kitaptaki merkezi kavram gerileme olduğundan sorun kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.¹³ Tabak gerileme kavramıyla Akdeniz'in ticari olmaktan çıkmasını ifade etmektedir.¹⁴ Geç Orta Çağ döneminin kazançlı ticari mahsulleri şeker ve pamuk Atlantik dünyasına kaydı ve ortaya "yerel tüketime yönelik tahıllara dayalı basitleştirilmiş bir tarım rejimi, artı zeytin, şarap ve koyun/keçi yetiştiriciliği çıktı."¹⁵

Osmanlıların gelişiyle dolaylı da olsa ticaretin gerilemesini ilişkilendiren herhangi bir iddiaya büyük bir dikkatle yaklaşılmalıdır. Bu, Türkleri neredeyse ticaretle ilgilenmeye yetenekleri olmayan, hemen hemen anayasal anlamda sadece asker olarak gören eski kalıp düşünceleri çağırır.¹⁶ Açıkçası, Yeni Çağ Akdeniz'inin tarımsal

---

ticaretinin yüzde olarak iki yüzyıl öncesine göre daha azını temsil etmekteydi (McGowan, 1994: 725 ve 724).

¹³ Tabak (2008). Tabak, Küçük Buzul Çağı ile mısır ve patatesin Osmanlı nüfus eğilimleri üzerindeki etkisini de içeren birçok başka konuyu gündeme getirirse de mekân kısıtlamaları bu bölümün kapsamının dışında kalmasını gerektirmektedir.

¹⁴ Burada çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz etmekteyiz. Venedik ve Ceneviz ile ilgili endişeleri dışında ağırlıklı olarak Doğu Akdeniz'e odaklanmaktadır.

¹⁵ Goldstone sözlerine bu şekilde devam etmektedir: "Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle buğdayın ihracatı için geniş tarımı, şeker, pamuk, tropikal meyve ürünleri ve özel ürünler (boya maddeleri, baharatlar) üretmek için ticari tarlaları içeren çok daha zengin ve karmaşık bir rejimi değiştirdiğini göstermektedir. Bu değişim Çin, Hindistan ve İran'dan yapılan ithalatlarla birlikte Bizans ve Osmanlı İmparatorluğunu Akdeniz'in ekonomik anlamda hâkim konuma getirmişti. Goldstone (2009:760).

¹⁶ Bu örnekler dair sağlam bir eleştiri için bkz. Cemal Kafadar (1987) . Açık olmam gerekirse Tabak, Türkler hakkında böyle bir şey söylememektedir. Ancak onun örneği eski fikirlerin yankısından daha fazlasını içermektedir. Örneğin bkz. Detorakes (1986: 271-272), Osmanlı'nın Girit'i fethinin sonuçları hakkında şunu yazmaktadır: "Artık

kayıtlarının tamamını kısa bir bölümde inceleyemeyiz. Ancak Girit Adası örneği Tabak'ın kitabında öne çıkan konuları güzel bir şekilde göstermektedir. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Venedik hâkimiyetinde olan Girit Adası, İngiltere'ye kadar ihraç edilen tatlı şaraplarıyla ünlüydü.¹⁷ Ancak on yedinci yüzyıla gelindiğinde, Madeira gibi yerlerde tatlı şarap üretimi başlamış ve Batı kaynaklarında Girit şaraplarına yapılan göndermeler önemli ölçüde azalmıştı. Osmanlılar adayı 1669'da Venedik'ten aldı. Osmanlı Girit'i üzerine yapılan bir araştırma, buranın artık bir şarap değil zeytinyağı adası olduğunu ve çünkü zeytin ağacının geri kalmış bir ekonomiye daha uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, Tabak'ın tezinin mükemmel bir örneği gibi görünse de daha yakından incelendiğinde tablo biraz farklı durmaktadır.

Birincisi, şaraptan zeytinyağına geçiş egemenlikteki bir değişikliğin sonucu değildi ve on yedinci yüzyılda Venedikliler döneminde Hollandalıların, İngilizlerin ve özellikle Fransızların artan petrol talebine yanıt olarak başlamıştı. İkincisi, Girit şarabı Osmanlı döneminde de üretilmeye devam etti -tüm seyyahlar şarabın lezzetinden bahsetmişti- ama pazarı artık daha bölgeseldi. İskenderiye ve İstanbul gibi yerlerde içilirdi. Bu, yukarıda ana hatlarıyla belirtildiği gibi, merkezi Doğu Akdeniz olan geniş bir imparatorluk alanının oluşumunun, uluslararası ticaret yolları üzerinde İmparatorluk içindeki ticarete ayrıcalık tanıdığı 1453 sonrası dönemle uyumludur. Osmanlı tarihçilerinin belirttiği gibi, Avrupalılar genellikle kendi ilgilendikleri ticareti görmekte ve dolayısıyla kendi ticaretleriyle ilgisi olmayan ticareti yazmakta başarısız oldukları için bu durum bazen ticaretin hızlı bir şekilde azaldığına dair hatalı açıklamalara yol açmıştır.

Öte yandan zeytinyağı, on sekizinci yüzyılda adanın başlıca ticari ihracatı haline geldi ve büyük bir kısmı Marsilya'ya gönderildi. Fransızların adadan ihracatı 1720 ile 1740 arasında %50 arttı ve yüzyılın ortalarına gelindiğinde Fransızlar, Girit'teki yağı kullanan sabun yapım

---

çoğunlukla Türklerin yaşadığı şehirlerin terk edilmesi, şehir yaşamını ve dolayısıyla kültürel ilerleme olasılığını yok etti. Girit ekonomisi, tarım ve hayvancılık alanında geri kalmış biçimlerine dayandı. Ticaret, en azından işgalden sonraki ilk elli yılda esasen var olmayan bir durumdaydı."

¹⁷ Bu bölüm, büyük ölçüde Greene'nin (2000) 4. bölümüne dayanmaktadır.

Hess, A. (1978) *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago: University of Chicago Press.

Matar, N. and MacLean, G. (2011) *Britain and the Islamic World, 1558–1713*, Oxford: Oxford University Press.

Tenenti, A. (1967) *Piracy and the Decline of Venice 1580–1615*, Berkeley: University of California Press.

Thompson, A. (1987) *Barbary and Enlightenment: European Attitudes towards the Maghreb in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill.

Trivellato, F. (2009) *The Familiarity of Strangers: The Sephardic Diaspora, Livorno, and Cross-Cultural Trade in the Early Modern Period*, New Haven: Yale University Press.

Weiss, G. (2011) *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean*, Stanford: Stanford University Press.